

Brenner, J. (2022): Berlin, mint globális város? Egy kritikus megközelítés. CITY.HU Várostudományi Szemle. 2(4), 171–179.

POLICY STUDIES

Berlin, mint globális város? Egy kritikus megközelítés

Brenner János¹

Absztrakt

A „globális város” S. Sassen és hasonlóan más kutatók által meghatározott fogalma alapján Berlin nem tűnik valóban magas rangú globális városnak. Berlin inkább provinciális, semmint globális. Ha a berlini székhelyű nagyvállalatokat forgalmuk alapján szemléljük, az első öt között mindössze egy nagy nemzetközi játékost találunk. Frankfurttal összehasonlítva a berlini tőzsde csak másodosztályú. A berlini termelő ipar nem tudta visszazerezni a II. világháború előtti jelentőségét. Berlin városi közigazgatása nem képes megoldani a megfizethető lakhatás problémáit. 2021-ben Berlin nem tudta megfelelően megszervezni a szövetségi parlamenti és a helyhatósági választásokat. Bajorországgal és Szászországgal összehasonlítva a berlini városi iskolák teljesítményi szintje igen alacsony, holott a közoktatás színvonala a magasszintű globális teljesítmény egyik előfeltétele. A berlini egyetemek összefogása a német kiváló egyetemek hálózatának része, ugyanakkor a két müncheni egyetem külön-külön is megüti ezt a mércét. Műkincseikkel a berlini múzeumok világcsúcscok, de ezeket Berlin a porosz királyoktól örökölte és beruházásait jórészt a szövetségi kormány finanszírozza, tehát a csúcs nem Berlin, mint város érdeme. Berlin globális városi szerepében 1999 óta pozitív szerepet játszik a szövetségi parlament és kormány jelenléte. Tekintettel Németország föderatív szerkezetére, Berlin hiányosságait olyan városok, mint Hamburg és München kompenzálni tudják.

Kulcsszavak: székhely, termelőipar, megfizethető lakhatás, közoktatás, egyetemek, választások, föderalizmus

---

¹ Prof. Dr. Brenner János, címzetes egyetemi tanár a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (BME), okl. építészmérnök, építési asszessor, várostervező, a Berlini Építészakara (AKB) tagja, a Német Városepítési és Területrendezési Akadémia (DASL) levelező tagja.

Abstract

According to the definition of the term “global city”, as delivered by S. Sassen, and in similar way by other scientists, Berlin doesn’t seem really a high-ranking global city. Berlin seems to be more provincial than global. Regarding the turnover of companies having their headquarter in Berlin, there is only one big international player under the first five. Compared with Frankfurt, the Berlin Stock Exchange is only second class. The manufacturing industry in Berlin wasn’t able to reach again its importance before World War II. The city administration of Berlin is not able to resolve the problems of affordable housing. In 2021, Berlin wasn’t able to organize properly elections at federal and local level. Compared with Bavaria and Saxony, the performance level of Berlin’s municipal schools is very low, notwithstanding that quality of education is a prerequisite of high-level global performance. A combination of universities in Berlin is part of the German excellence universities’ network, but both of the universities of Munich are members on their own right. With their treasury of arts, the museums of Berlin are globally top, but this treasury is inherited from the Kings of Prussia and its investments are in large part financed by the federal government, and not a merit of Berlin as a city itself. The presence of the federal parliament and government since 1999 is a positive factor of Berlin’s role as global city. Taking into account Germany’s federal structure, Berlin’s deficits can be compensated by cities like Hamburg and Munich.

Keywords: headquarter, manufacturing industry, affordable housing, education, universities, elections, federalism

A „globális város” („global city”) meghatározásának sok változata van, mióta Sassen (1997) elkezdett a kérdéssel foglalkozni. Sassen szerint a globális városban a világgazdaság irányító központjait, vezető gazdasági ágazatokat (mint pl. a vállalkozásokhoz kapcsolódó pénzügyi és egyéb szolgáltatások) piacait és telephelyeit találjuk, beleértve az innovációk termelését. A Globalization and World Cities Research Network – egyszerűsítve – csúcshintű vállalkozások városok közötti üzleti kapcsolatai alapján alfa, béta és gamma rangsorolást alkalmaz, ebben 2020-ban az „alfa ++” rangot csak New York és London éri el, Berlin – többek közt Budapesttel és Hamburggal együtt – a „béta ++” kategóriában található; a rangsorolás kritériumainak tárgyalásától itt eltekintünk. (lboro.ac.uk/microsites/geography/gawc/world2020t.html 2020) Brunotte et al. (2005) nyomán a globális város olyan metropolisz, melyben nemzetközileg működő vállalatok székhelyeinek, valamint rangos, a vállalkozásokhoz kötődő szolgáltatások (kvarter szektor) különösen erős koncentrációjával találkozunk. A metropolisz fogalma szemlátomást átfedésben van a globális város fogalmával: Gerhard (2018) szerint az olyan

városokat, melyek bizonyos nagyságot és jelentőséget értek el, metropoliszként határozzák meg különféle kritériumok alapján, pl. lakosságszám és laksűrűség; ugyanakkor számos szerző a „megacity” fogalmával többé-kevésbé azonos fogalomként használja. Gerhard (2018) ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a globális város nem szükségszerűen milliós lakosságszámú város, hanem a globális város fent felsorolt kritériumai mellett pl. a nemzetközi migráció célpontjai közé is tartozik. Szerepet játszik továbbá a meghatározásokban a metropolisz és a metropolisz-térség fogalma; Gerhard (2018) nyomán – némiképpen egyszerűsítve – a metropolisznak egy magja van (mint pl. Berlin), míg a metropolisz-térség hasonló nagyságrendet elérve több mag köré szerveződik (mint pl. a Ruhr-vidék). A német Ministerkonferenz für Raumordnung (MKRO, Területrendezési Miniszterkonferencia) meghatározása szerint „az európai jelentőségű német metropolisz-térségeket a lényeges, magas teljesítőképességű, nemzetközi versenyben álló nemzeti gazdasági térségek alkotják. Bennük fonódnak egybe az európai és globális jelentőségű irányító, ellenőrző, innovációs és versenyfunkciók, valamint a művelődési és tudományos intézmények. Ezen térségeket innovatív, többszintes kooperációs governance-szerkezetek jellemzik, melyek képessé teszik a térségeket impulzusadásra különösen a klíma- és a cluster-politikában, valamint a nemzetközi hálózatalakításban.” (Leitbilder 2016:8, ford. BJ) Berlin városa a dokumentum első irányelvét, a versenyképesség emelését célzó térképi ábrázolásán (Leitbilder 2016: 14) mint a „fővárosi régió magja” szerepel, az ábrázolásban hierarchikusan egy szinttel az „európai metropolisz-térségek magjai” fölé emelve. A térség egységes tervezéséről a Gemeinsame Landesplanungsabteilung Berlin-Brandenburg, a két tartomány államszerződéssel létrehozott közös hivatali egysége gondoskodik, amely eredetileg afféle „jobb híján” megoldás volt, miután a két tartomány fúziója meghiúsult, de azóta pl. a területrendezési tervek egyeztetése, az infrastruktúra koordinált fejlesztése, a központi szerepkörök megállapítása és hasonló kérdések terén viszonylag eredményesen működik. (gl.berlin-brandenburg.de)

Ha megnézzük a berlini székhelyű nagyvállalatokat, valóban nemigen találunk nemzetközi jelentőségűt közöttük. A listenchampion.de/produkt/unternehmen-berlin/ (2022) honlap szerint üzleti forgalma alapján első helyen a Deutsche Bahn AG áll, amely ugyan nemzeti, de semmiképpen sem nemzetközi „champion” és a szövetségi állam 100%-os tulajdonában áll, székhelye tehát nem gazdasági, hanem politikai döntés függvénye. Második helyen a Bayer Pharma AG áll, gyógyszeripari nagyvállalat, azonban a – valóban nemzetközi jelentőségű – Bayer-konzern leányvállalata, amelynek fő székhelye Leverkusen. Harmadik a Zalando SE divatkereskedelmi cég, amely legalábbis egész Európában aktív. Negyedik helyen találjuk a Dussmann Group-ot mint szolgáltató, elsősorban facility management céget, noha családi vállalkozásként inkább helyi kötődésű. Ötödikként a KPMG AG Wirtschaftsprüfungsgesellschaft következik,

amely a fent említett magasszintű szolgáltatók közé tartozik a nemzetközi hálózat német ágazataként. Ha a foglalkoztatottak száma szerint rangsorolunk, akkor az első öt sorrendje: Deutsche Bahn AG, Charité (egyetemi kórház, jelentős kutatási feladatokkal), Vivantes (egészségügy), Berliner Verkehrsbetriebe (helyi közösségi közlekedés, szolgáltatásainak színvonala viszonylag alacsony), Deutsche Post DHL (logisztika) – csak hatodik helyen jön a Daimler mint a valóban világszerte jelentős, de stuttgarti székhelyű autópai cég berlini gyára. (businesslocationcenter.de/informationen-fuer-neu-berliner/arbeiten-in-berlin/arbeitgeber-berlin 2022) A berlini tőzsde legfeljebb regionális jelentőségű: míg a „globális bajnokok” közé tartozó Frankfurter Wertpapierbörse 2018. évi kereskedelmi forgalma 40,5 milliárd euróra rúgott, addig a Berliner Börse mindössze 4,6 milliárd euró forgalmat produkált. (alleaktien.de/lexikon/boersen-in-deutschland 2022)

A „klasszikus” termelőipar messzemenő távollétének – és ezzel összefüggve a tőzsde viszonylag csekély szerepének – történelmi okai vannak, nevezetesen az évtizedes megosztottság a II. világháború után: míg Kelet-Berlinben az ottani nagyüzemeket államosították, Nyugat-Berlinben – minden állami támogatás ellenére – a hagyományos, nagy cégek esetleges szovjet támadástól tartva és figyelembevéve a határok által megnehezített logisztikát, székhelyüket Nyugat-Németországba helyezték át. Ennek klasszikus példája az 1847-ben Berlinben Siemens & Halske néven alapított, majd később részvénytársaságként Siemens AG néven szereplő világkonzern, amelynek központja 1949-ben München lett. (wikipedia.org/wiki/Siemens 2022) 1989/90 után Berlinnek nem sikerült visszaszereznie hajdani ipari vezető szerepét – ennek okai immár a tudománytalan spekulációba vezetnek, de az egyik okot kétségkívül a berlini (mind tartományi – azaz városi –, mind kerületi szintű) közigazgatás viszonylag alacsony színvonalú működésében kereshetjük. Már Sassen (1997) is utalt arra, hogy a globális városok teljesítményének árnyoldala az ehhez tartozó többnyire manuális és alacsony jövedelemmel járó szolgáltatásokat végző, gyakran halmozottan hátrányos helyzetben élő, részben migrációs háttérű csoportok nem megfelelően kielégített lakáskereslete. Ha a kérdés lakáspolitikai aspektusát nézzük, akkor Berlin, összehasonlítva Hamburggal – amellyel pedig állítólag a fent idézett „béta +” besorolással egy „súlycsoportban” van –, igen gyengén szerepel. A „Tagesspiegel” 2019. július 1-i cikkében egy lakáspolitikai sajtókonferenciáról beszámolva, idézi Axel Gedaschko, a Bundesverband deutscher Wohnungs- und Immobilienunternehmen (GdW) (Német Lakás- és Ingatlanvállalatok Országos Egyesülete) pikáns módon hamburgi származású elnökének nyilatkozatát a berlini lakáspolitikáról: eszerint az utóbbi 12 évben (vagyis 2007–2018 között) Berlinben csak 12 800 szociális lakás épült, a feleakkora Hamburgban viszont 28 500. Gedaschko szerint Berlin „teljesen eltolta. Berlinnek tulajdonképpen kétszer annyit kellene tennie,

mint Hamburgnak. A berlini politika csődöt mondott.” (ford. BJ) Gedaschko szerint a szociális lakások iránti igénynek Berlin 2019-ben csak 34%-át tudta kielégíteni. (tagesspiegel.de/wirtschaft/immobilien/berlin-hat-es-komplett-versemmelt-5940634.html 2019) Hasonló következtetésekre jut a „Der Spiegel” 2021. május 22-i, „Beim Wohnungsbau liegt Hamburg deutlich vor Berlin” („A lakásépítésnél Hamburg messze Berlin előtt jár”) című cikkében. A cikk idéz egy szakvéleményt, miszerint a lakásépítés összességében 2021-re Berlinben valamelyest ugyan javult: 1000 lakosonként Berlinben 4,6 lakást adtak át, míg Hamburgban 4,9-et, de a szociális lakásépítésben Berlin továbbra is a hamburgi teljesítménynek csak mintegy 50%-át produkálta. (spiegel.de/wirtschaft/soziales/wohnungsbau-gutachten-bescheinigt-hamburg-vorbildliche-baupolitik-a-82bba584-83e8-4df4-9db8-06eee932a7ce 2021)

A berlini lakáspolitikának különösen vitatott eleme volt az ún. lakbársapka („Mietendeckel”). Az itteni, 2019-ben kb. 1,949 millió darabot számláló (valamennyi lakóháztípusban található, tehát többszintes lakóházak, sorházak, ikerházak, szabadon álló családi házak) lakásállománynak jó része, kb. 800 000 darab bérlakás, lakáskezelő és -építő nagyvállalatok tulajdonában van (a lakásállomány 42%-a), további kb. 320 000 „nem profi”, kisebb tulajdonosok kezében, mint az ahogy a II. világháborút követő kommunista államosításokig a klasszikus „sarokház” esetében hasonlóan többnyire szabadfoglalkozásúak – építésszek, orvosok, ügyvédek – de facto nyugdíjbiztosítását képezte. További kb. 305 000 lakás saját használatú magántulajdon, kb. 300 000 a városi tulajdonú lakáskezelő vállalatoké és kb. 186 000 a lakásszövetkezeteké. (<https://wohnungsbaugenossenschaften-berlin.info/wohnungsmarkt/> 2022) Nem csoda, hogy ilyen tulajdonosi összetételnél a folyamatos lakbéremelkedés – amely evidensen összefügg a szenátus (a tartományi kormány) elhibázott lakáspolitikájával – állandó politikai viták tárgya. A lakbársapkára vonatkozó törvényt a berlini szenátus törölte honlapjáról, miután azt a Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht) alkotmányellenesnek és ezzel semmisnek nyilvánította, ezért csak közvetett forrásokból lehet arról tájékozódni. A 2020. január 30-án a képviselőház (a tartományi parlament) által elfogadott berlini lakbérkorlátozási törvény (Gesetz zur Neuregelung gesetzlicher Vorschriften zur Mietenbegrenzung, röviden: MietenWoG Bln) egyrészt előírta, hogy a 2019. június 18-án érvényes lakbért nem volt szabad túllépni, noha 2022. január 1-től maximum 1,3%-os (!) inflációs pótlékot lett volna szabad kivetni, ami a mai inflációnál – sajnos – már egyenesen nevetségesen hangzik. A tilalom vonatkozott a már előzetesen szerződésben rögzített esetleges emelésekre is, vagyis azokba visszamenőleg belenyúlt. A törvény – itt eltekintünk a részletektől – a bérlakásokat 12 kategóriába osztotta be, 3,92 €/qm és 9,80 €/qm közötti felső lakbérhatárral, sőt, ezen túlmenő, már érvényes szerződésen alapuló lakbéréknél azok csökkentését írta elő. (wikipedia.org/wiki/Mietendeckel 2022) Már ebből is látszik,

hogy milyen drasztikus és hiánygazdasági stílusban beavatkozó intézkedésről van szó, amely a gyakorlatban egyetlen plusz lakás építéséhez nem vezetett, sőt inkább elriasztotta a potenciális befektetőket – nem csoda, hogy összesen 282 érintett az alkotmánybírósághoz fordult, a törvény megsemmisítését indítványozva. Az alkotmánybíróság ezt 2021. március 25-i határozatával meg is tette, bár nem azzal az indoklással, amit az indítványozók többsége feltehetően várt, nevezetesen, hogy a lakbérsapka mint olyan alkotmányellenes, hanem csak a berlini lakbérsapka volt az, mert a berlini tartományi törvényhozásnak nem volt jogköre a törvény megalkotására, erre csak a szövetségi törvényhozás jogosult. ([bundesverfassungsgericht.de/e/fs20210325a_2bvff000120.html](https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/fs20210325a_2bvff000120.html) 2021).

Miután a többnyire a politikai spektrum balszárnyán található lakáspolitikai kezdeményezéseknek ez nyilvánvalóan nem lehetett megfelelő végeredmény, nagyszabású kampányt indítottak több nagy lakásépítő társaság kisajátítása érdekében – a német alkotmány (Grundgesetz) 15. cikkelye ezt megfelelő kártalanítás ellenében lehetővé teszi. A berlini népszavazáson 2021. szeptember 26-án a választóközönség megszavazta az indítványt. Mivel ún. „határozati népszavazás” történt, vagyis a szavazóközönség többsége a szükséges intézkedések meghozatalára szólított fel a szenátust (ellentétben az ún. „törvényi népszavazással”, amelyben konkrétan megfogalmazott törvényjavaslatról döntenek), még nem világos, hogy ennek milyen következményi lesznek. ([wikipedia.org/wiki/Deutsche_Wohnen_%26_Co._enteignen#Volksentscheid_am_26._September, 2022](https://www.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Wohnen_%26_Co._enteignen#Volksentscheid_am_26._September,_2022)) A Neue Zürcher Zeitung 2021. július 7-én a népszavazás várható következményei között megemlítette, hogy a kezdeményezők a mintegy 240.000 kisajátítandó lakásért mindössze 8 milliárd eurót akarnak fizetni, ami messze a szenátus által becsült, 28,8–36 milliárd euró közötti piaci érték alatt maradna, tehát de facto kommunista jellegű, vagyis jórészt kártalanítás nélküli kisajátításról lenne szó – „ennek a jogállamisághoz már semmi köze nem lenne”, mondta Maren Kern, a berlin-brandenburgi lakásvállalatok szövetségének elnöke (ford. BJ). ([nzz.ch/wirtschaft/enteignungs-volksentscheid-naechstes-wohnungsexperiment-in-berlin-ld.1633609](https://www.nzz.ch/wirtschaft/enteignungs-volksentscheid-naechstes-wohnungsexperiment-in-berlin-ld.1633609) 2021) Hogy ez a népszavazás sem produkált egyetlen további lakást sem, az szintén evidens. Az ügy külön pikantériája az, hogy már 2019-ben vita tárgya volt, vajon miért döntött az (akkor is) szociáldemokrata vezetésű szenátus arról, hogy 2004-ben miért adott el 65.000 városi tulajdonú lakást a Deutsche Wohnen nevű lakásfenntartó vállalatnak kb. 2,2 milliárd euróért, vagyis lakásonkénti átlagban mai szemmel irreálisan alacsony kb. 35 ezer euróért, amiért most akár 150 ezer euró kártalanítást kell fizetnie? 2004-ben valóban – ezt ma már nehéz elképzelni – lakásfőlöslég volt Berlinben, de óvatos, hosszútávú és globális városhoz (ha ezt a kifejezést minőségi követelménynek is tekintjük) illő, hosszútávú lakáspolitikának nem lett volna szabad ilyen rövidlátón cselekednie. (<https://www.bz-berlin.de/archiv-artikel/warum-sarrazin-und-wowereit-berlins-wohnungen-verkauften> 2019).

Említettem 2021. szeptember 26-át, ami igencsak ominózus dátumként került be a berlini történelembe – röviden: ezen a napon választották nemcsak egész Németországban a szövetségi parlament alsóházát (Bundestag), hanem Berlinben a tartományi képviselőházat és a kerületi közgyűléseket is, amely mindkettő súlyos szervezési hibák miatt botrányba fulladt, mert a szenátus nem szállítottatott kellő mennyiségű szavazócédulát, részben nem a megfelelő helyre, részben nem idejében, miközben pedig a városban maratoni futóversenyt rendeztek számtalan útlezárással, lehetetlenné téve a választási logisztikát – olyannyira, hogy a berlini választásokat a tartományi alkotmánybíróság döntése alapján egészben, a Bundestag-választást pedig részben meg kell ismételtetni. (<https://www.nzz.ch/international/richter-entschieden-berliner-muessen-abgeordnetenhause-neu-waehlen-ld.1712445>) Azt hiszem, a globális város mércéjét nem üti meg az, amely képtelen egy választást, mint a demokrácia elemi aktusát megszervezni.

Berlin iskolaügyének siralmas helyzetéről csak egy rövid példa, pedig a magas színvonalú oktatás a globális jövő egyik záloga: a szövetségi kormány által a parlamentnek 2019-ben benyújtott nemzeti művelődési jelentés szerint pl. a negyedik osztályosok olvasási képességeinél a berlini tanulóknak 2016-ban majdnem pontosan 20%-a nem érte el a minimális követelményszintet, míg Bajorországban és Szászországban ez az érték mindössze 7,9 és 7,2% volt. (Deutscher Bundestag 2019:116) Jobb a helyzet a felsőoktatás és kutatás terén – különösen ez utóbbi fontos a globális városok innovatív szerepe kapcsán –, de itt is jellegzetes különbség van München javára. A Deutsche Forschungsgemeinschaft (Német Kutatási Közösség) tíz „kiváló egyetemet” („Exzellenzuniversität”) választott ki, ahol csúcsszinten folyik kutatás, és amelyeket a szövetségi állam pénzügyileg támogat (az egyetemek ügyei reguláris esetekben a tartományok feladatai közé tartoznak). 2019–2026 között tíz egyetem és egy egyetemi hálózat számít kiválóknak, az utóbbi berlini egyetemek és egy egyetemi kórház (Freie Universität, Humboldt-Universität, Technische Universität és a Charité kórház) összefogása, míg Münchenben mind a Ludwig-Maximilians-Universität, mind a Technische Universität külön-külön saját erejéből elérte ezt a státuszt. (deutschland.de/de/topicwissenuniversitaet-und-forschung/exzellenzuniversitaeten-in-deutschland-im-ueberblick 2019)

Amit Berlin globalitásának javára tudok írni, az két dolog: egyik a valóban globális színvonalú művészeti gyűjtemények szerepe az Altes és a Neues Museum, a Bode-Museum és a többi, a Stiftung Preussischer Kulturbesitz (Porosz Kulturális Örökség Alapítvány) által féltve őrzött és fejlesztett, a Louvre és a British Museum rangjával vetekedő kincsével. Berlin ezen állományát a porosz királyoktól örökölte, az üzemi költségek 75%-át, a beruházásoknak pedig a felét a szövetségi állam finanszírozza (a többit a 16 tartomány, köztük Berlin, együttesen), tehát mint tartomány csak helyileg mondhatja magáénak, de valójában nem „tehet” róla, hanem országos politikai döntésekből profitál.

(preussischer-kulturbesitz.de/ueber-uns/profil-der-spk/traegerschaft-und-finanzierung.html 2022) A másik a tényleg hihetetlen és ennyiben valóban globális migrációs sokszínűség, amiről szintén nem tehet. Berlin intellektuális színvonalának és építészeti arculatának mindenképpen jót tett a szövetségi alkotmányos szervek (a szövetségi parlament mindkét kamarája és a szövetségi kormány) intézményi és térbeli megjelenése – utóbbi a „szövetség szalagja” és más szövetségi állami beruházások formájában – 1999-től (Brenner 2017). Ez annyiban járult hozzá a globális városi szerephez, hogy Közép-Európa legnagyobb gazdasága politikai központjának nemzeti jelentőségén túlmutató súlya van, de szemlátomást ez sem volt elég ahhoz, hogy Berlin gazdaságilag saját lábára álljon, ahelyett, hogy a tetemes szövetségi kiadásokból és a tartományok, valamint a szövetségi szint közötti pénzügyi kiegyenlítő mechanizmusok rendszeréből profitáljon (bundesfinanzministerium.de/Monatsberichte/2019/03/Inhalte/Kapitel-3-Analysen/3-3-ergebnisse-laenderfinanzausgleich_pdf.pdf?__blob=publicationFile&v=3 2019) – mintha éppen ellenkezőleg, stabilizálódott volna az évtizedes szubvenció-mentalitás. Durván egyszerűsített összehasonlításban: Berlin az ország többi részéhez képest fogyasztó, míg pl. Budapest vagy Hamburg termelő. Egy valóban globális városnak pedig önerőből jobban kell teljesítenie. A „jó hír” viszont az, hogy Németország hagyományosan föderatív szerkezetében nem szükséges, hogy ellentétben olyan erősen központosított országok, mint pl. Anglia és Franciaország fővárosaival, minden globális funkció Berlinben összpontosuljon – amit Berlin nem „hoz”, azt München, Hamburg és több más nagyváros egészíti ki.

Irodalom

- Brenner, J. (2017): The Face of German Democracy. Parliament and Government Buildings in Berlin. *Belvedere Meridionale* vol. 29. no. 4. 194–199.
- Brunotte, E., Gebhardt, H., Meurer, M. (szerk.) (2005): *Lexikon der Geographie*. Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg
- Deutscher Bundestag (2019): Unterrichtung durch die Bundesregierung: Nationaler Bildungsbericht – Bildung in Deutschland 2018 und Stellungnahme der Bundesregierung. Drucksache 19/6930, 10.01.2019. <https://dsserver.bundestag.de/btd/19/069/1906930.pdf> (letöltés: 2023.01.14)
- Gerhard, U. (2018): Metropole / Global City. In: ARL – Akademie für Raumforschung und Landesplanung (szerk.): *Handwörterbuch der Stadt- und Raumentwicklung*, Hannover, 1499–1505.
- https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Wohnen_%26_Co._enteigen#Volksentscheid_am_26._September (letöltés: 2022.12.27)
- <https://gl.berlin-brandenburg.de/> (letöltés: 2023.01.14)
- https://www.bundesfinanzministerium.de/Monatsberichte/2019/03/Inhalte/Kapitel-3-Analysen/3-3-ergebnisse-laenderfinanzausgleich_pdf.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (letöltés: 2022.12.27)

- <https://www.bz-berlin.de/archiv-artikel/warum-sarrazin-und-wowereit-berlins-wohnungen-verkauften> (letöltés: 2022.12.27)
- <https://de.wikipedia.org/wiki/Mietendeckel> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://de.wikipedia.org/wiki/Siemens> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.deutschland.de/de/topicwissenuniversitaet-und-forschung/exzellenzuniversitaeten-in-deutschland-im-ueberblick> (letöltés: 2022.12.27)
- <https://wohnungsbaugenossenschaften-berlin.info/wohnungsmarkt/> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.alleaktien.de/lexikon/boersen-in-deutschland> (letöltés: 2022.12.26)
- https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/fs20210325a_2bvf000120.html (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.businesslocationcenter.de/informationen-fuer-neu-berliner/arbeiten-in-berlin/arbeitgeber-berlin> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.lboro.ac.uk/microsites/geography/gawc/world2020t.html> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.listenchampion.de/produkt/unternehmen-berlin/> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.nzz.ch/international/richter-entschieden-berliner-muessen-abgeordnetenhaus-neuwaehlen-ld.1712445> (letöltés: 2022.12.27)
- <https://www.nzz.ch/wirtschaft/enteignungs-volksentscheid-naechstes-wohnungsexperiment-in-berlin-ld.1633609> (letöltés: 2022.12.27)
- <https://www.preussischer-kulturbesitz.de/ueber-uns/profil-der-spk/traegerschaft-und-finanzierung.html> (letöltés: 2022.12.27)
- <https://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/wohnungsbau-gutachten-bescheinigt-hamburg-vorbildliche-baupolitik-a-82bba584-83e8-4df4-9db8-06eee932a7ce> (letöltés: 2022.12.26)
- <https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/immobilien/berlin-hat-es-komplett-versemmelt-5940634.html> (letöltés: 2022.12.26)
- Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland (2016), verabschiedet von der Ministerkonferenz für Raumordnung am 9. März 2016.
<https://www.bmwsb.bund.de/SharedDocs/downloads/Webs/BMWSB/DE/veroeffentlichungen/raumordnung/mrko/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung.pdf>
- Sassen, S. (1997): *Metropolen des Weltmarkts: Die neue Rolle der Global Cities*. Campus Verlag, Frankfurt am Main